

שיטות חקירת חשוד והסיכון להודאת שווא

שקרים ביחס לראיות המפלילות כגורם סיכון מרכזי לנחקר חף מפשע

הילה שפרלינג-סטרן ולייל פטישי*

פתח דבר

מאמר זה יעסוק בגורמים להודאות שווא אשר קשורים לחקירה על ידי אנשי מרות, ויתרכז בתפקיד שממלאות שיטות וטכניקות שונות של חקירת חשוד במנגנון המוביל להודאת שווא בחקירה.

בפתח המאמר נצביע על ממצאים אשר קושרים את סוג השיטה המשמשת לחקירת חשוד בישראל ("שיטה מוכוונת אשם"), לתופעת הודאות השווא, זאת להבדיל מן השיטה המקבילה, הנהוגה במרבית מדינות מערב אירופה ("שיטה מוכוונת מידע").

בהמשך המאמר נעמוד בצרה על תפיסת ההפעלה של שיטת החקירה מוכוונת האשם הנהוגת בישראל, ונשווה את רכיביה הבולטים, על קצה המזלג, לאלו של השיטה המקבילה. נתמקד בחקירה הנערכת על ידי אנשי מרות (להבדיל מחקירה ע"י מדובבים בתא המעצר), ונצביע על טכניקות ואלמנטים עיקריים בשיטת חקירתו של חשוד, אשר ספרות המחקר העדכנית רואה בהם גורמי סיכון מרכזיים להודאות שווא.

את חלקו העיקרי של המאמר ניחד לטכניקת חקירה של הטעיית חשוד ביחס לראיות המפלילות נכדו, בה נעשה שימוש שגרתי בחדרי החקירות בישראל, ואשר נמצאה כגורם סיכון ראשון במעלה להודאת שווא של נחקרים חפים מפשע.

מבוא

בשלושת העשורים האחרונים נחשפו בכל העולם ובעיקר בארה"ב, מאות רבות של מקרי הרשעות שווא; חלק משמעותי מהן מבוסס על הודאת שווא שמסר נאשם בחקירתו, בעבירות שאותן לא ביצע. עובדות אלו עוררו התעניינות

מדעית נרחבת, והעמידו את תופעת הודאות השווא במרכזו של עיסוק מחקר אינטנסיבי במיוחד.¹

רבים מן המחקרים עוסקים בביתוח מקרי הודאות שווא שהתרחשו במציאות, ומחקרים רבים אחרים, בפרט בתחום מדעי ההתנהגות, בוחנים את התופעה באמצעות ניסוי מעבדה. ספרות המחקר מצביעה על שלושה סוגים של גורמים שיש להם קשר ישיר לתופעה: הסוג הראשון קשור בנחקר ובאישיותו - בפגיעות הפסיכולוגית שלו, ובהשתייכות לקבוצות שהפרטים הנמנים עליהן מצויים בסיכון מוגבר להודאות שווא.² הסוג השני נוגע לתנאים בהם נערכת החקירה - ובפרט לחקירות אשר נערכות בתנאי מעצר,³ ולחקירות ממושכות.⁴ קבוצה שלישית של גורמי סיכון, נוגעת לטכניקות ולאמצעים בהם נעשה שימוש בחקירת חשודים, ובה יעסוק המאמר.

בניגוד לתפיסה שרווחה בעבר - תופעת הודאות השווא אינה קשורה רק לשימוש באמצעי חקירה "קיצוניים", כדוגמת אלימות ואיומים. ספרות המחקר העדכנית מצביעה על גורמי סיכון להודאת שווא המתממשים כיום גם בשיטות חקירה הנחשבות למודרניות, במדינות מתקונות, ובחקירות הנתפסות כליטימיות לחלוטין. גורמים אלה עלולים להוביל גם נחקרים שאינם משתייכים לקבוצת סיכון כלשהי, ושאינם סובלים מפגיעות מיוחדת, למסלול שסופו בהודאת שווא. מרבית החשודים בעולם המערבי נחקרים כיום באחת משתי שיטות חקירה: שיטות "מוכוונות אשם", כמו אלו הנהוגות בישראל, בארה"ב ובמרבית מדינות אסיה, או שיטות "מוכוונות מידע", הנהוגות באנגליה ובמרבית מדינות אירופה.⁵ שתי השיטות, בהן נעסוק במאמר זה, משתמשות בטכניקות פסיכולוגיות בחקירת חשוד, אך נבדלות זו מזו בתפיסות ההפעלה ובמקודות המוצא בחקירה, כמו גם בפרקטיקות ובאמצעים אותם הן מפעילות. מחקרים

* הילה שפרלינג-סטרן היא הסגנית הציבורית המחוזית, במחוז הדרום. ליל פטישי היא עורכת דין בסגנונית הציבורית במחוז הדרום.

1. ר' למשל: Saul M. Kassin, Steven A. Drizin, Thomas Grisso, Gisli H. Gudjonsson, Richard A. Leo, Allison D. Redlich, *Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations*, 34 L. & Hum. Behav. 3-38 (2010) (להלן: "The Three Errors: Pathways to False"); L. R. Drizin, S. A., *The Three Errors: Pathways to False* (White Paper); Saul M. Kassin, *Inside Interrogation: Why Innocent People Confess*, 32 Am. J. ("The Three Errors") CONFESSION AND WRONGFUL CONVICTION (2010) (להלן: "The Psychology of Interrogations Confessions"); R.A. Leo & S.A. Drizin, *The Problem of False Confessions in the Post-DNA World*, 82 N. C. L. (1992) G. H. Gudjonsson, *The Psychology of Interrogations Confessions and Testimony*; ("Why Innocent People Confess") TRAIL. ADVOC. 525, 535 (2009) ("The Psychology of Interrogations Confessions"); R.A. Leo & S.A. Drizin, *The Problem of False Confessions in the Post-DNA World*, 82 N. C. L. (2004) Rev. 891, 967 (2008); S. Kassin, *The psychology of confessions*, 4 ANNU. REV. SOC. SCI. 193, 201 (2008); ("False Confessions in the Post-DNA World") (להלן: "The Psychology of Confessions and Classification"); R. J. Ofshe & R. A. Leo, *The Social Psychology Of Police Interrogation: The Theory of True and False Confessions*, 16 STUDIES IN LAW, POLITICS AND SOCIETY 189-251 (1997); S. M. Kassin, *False Confessions: Causes, Consequences, and Implications for Reform*, 17 CURRENT DIRECTIONS PSYCHOL. SCI. 249, 250 (2008) (2008) R. J. Ofshe & R. A. Leo, *The Decision to Confess Falsely: Rational Choice and Irrational Action*, 74 DENV. U. L. REV. 979, 990-997 (1996) Kassin S.M.; ("The Decision to Confess Falsely") (להלן: "The Social Psychology of False Confessions: Compliance, internalization, and confabulation", 7 PSYCHOLOGICAL SCIENCE 125, 125-8 (1996) (להלן: "The Social Psychology of False Confession").
2. ספרות מחקרית ענפה מצביעה על קיומן של קבוצות נחקרים המצויות בסיכון מוגבר למסירת הודאת שווא, ובהן קטינים, בעלי מוגבלות שכלית או נפשית, מכורים לסמים ולא לכוהל, נחקרים המשתייכים לקבוצות מיעוט, קבוצות שוליים, ו"זרים" (מהגרים, פליטים וכו'); וכן על רכיבים אישיותיים ההופכים נחקרים מסוימים לפגיעים במיוחד בסיטואציה של חקירה. ראו White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 19-21; (2018) 643 STAN. L. REV.; Samson J. Schatz, *Interrogated With Intellectual Disabilities: The Risks of False Confession*, 70 STAN. L. REV. 643 (2018); William C. Follette, Richard A. Leo & Deborah Davis, *Mental Health and False Confessions*, UNIV. OF SAN FRANCISCO L. RESEARCH PAPER 1 (2018); ("What Actually Happens When Cops Question Kids", 47 L. & Soc. Rev. 24, 20 (2013) Happens When Cops Question Kids; Alison D. Redlich & Gail S. Goodman, Taking Responsibility for an Act Not Committed: *The Influence of Age and Suggestibility*, 27 LAW & HUM. BEHAV. 141, 156 (2003) Cynthia J. Najdowski; ("Taking Responsibility for an Act Not Committed") (להלן: "Stereotype threat in criminal interrogations - Why innocent black suspects are at risk for confessing falsely", 17 PSYCHOLOGY, PUBLIC POLICY, AND THE LAW 562, 562 (2011) 577-578; אליעזר ויצטום, יעקב מרמלין ואברהם לביא "הודאת שווא על רקע נפשי-רקע תיאורטי והשלכות מעשיות" רפואה ומשפט 39, 147, 151-156 (2008) חגית לרנא "הודאות שווא הרשעות שווא" עלי משפט 351 (2014); מאיר גלבוט "האם נפל כתר של זלזולת הראיות?" תסמונת אנשי השוליים המודים הודויות שווא - כקורבנות מערכת איפית החוק" קרבנות: איפית החוק, מין וחברה 35 (ישראל קים, יעקב בר-זוהר ולוי עזן עורכים, 2008). הפסיקה בישראל הכירה בקיומן של קבוצות המצויות בסיכון מוגבר למסירת הודאת שווא, ובקיומן של מאפיינים אישיותיים המגבירים סיכון זה. ראו ע"פ 7939/10 דזורב נ מדינת ישראל בפס' 138 לפסק דינו של השופט דציגר (פורסם בבנו, 23.12.2015). (להלן: עניין דזורב); ע"פ 8589/13 מדינת ישראל נ. מדינת ישראל בפס' 25 לפסק דינו של השופט דציגר (פורסם בבנו, 27.1.2015); ע"פ 99/09 מדינת ישראל נ' חולקוב בפס' 4 לפסק דינו של השופט הנדל (פורסם בבנו, 18.10.2010); ע"פ 4275/16 פלוני נ' מדינת ישראל בפס' 63 לפסק דינה של השופטת ברק-ארד (פורסם בבנו, 30.6.2016).
3. חוקרים שבתחילת הודאות שווא מצאו כי ניתן לקשור חלק גדול מהן לשתי נסיבות הקשורות ישירות במעצר: שהות ממושכת בבית מעצר משטרתי, והבטחה מפורשת או משתמעת לשחרור מן המעצר בחקרה של הודאה באשמה. להרחבה ראו: Gudjonsson GH and MacKeith JA, *Retracted confessions: legal, psychological and psychiatric aspects*, 28 White Paper; MEDICINE, SCIENCE & THE L. 187 (1988) (1988); לעיל בה"ש 1, White Paper; MEDICINE, SCIENCE & THE L. 187 (1988); לעיל בה"ש 1, The Three Errors; לעיל בה"ש 1, בעמ' 18.
4. מחקרים מלמדים כי ככל שהחקירה אינטנסיבית יותר ונמשכת זמן רב יותר, כך גובר הסיכון להודאת שווא; וכי אצל נחקרים שעברו שעות ממושכות של חקירה נמצאה ירידה משמעותית ביכולת קבלת ההחלטות ובתפקודים השכליים של הנחקר. ראו The Psychology of Confessions, לעיל בה"ש 1, בעמ' 20-22; לעיל בה"ש 2, בעמ' 20-22.
5. Meissner CA, Redlich A., Bhatt S, Brandon, S., *Interview and interrogation methods and their effects on true and false confessions*, 8 CAMPBELL SYSTEMATIC REVIEWS 1 (2012) ("Interrogation Methods") (להלן: "Interrogation Methods").

העליון.¹¹

מן העבר השני, לממצאים המצביעים על יתרונותיה של השיטה מוכוננת המידע, נודעת חשיבות רבה: מרבית הפרקטיקות החקירתיות שנקשרו להגברת הסיכון להודאות שואו, נתפסות בשיטתנו המשפטית כ"רע הכרחי" וכאמצעי חיוני לצורך ניהול מאבק אפקטיבי בפשיעה.¹² עצם קיומה של אלטרנטיבה חקירתית יעילה ואפקטיבית לא פחות, אשר נמנעת מן השימוש במרבית הטכניקות השנויות במחלוקת, ואינה חושפת חפים מפשע לסיכון מוגבר להודאת שואו, מצדיקה בחינה מחודשת של הלגיטימציה שניתנה לאמצעים אלו בשיטת המשפט בישראל; ומחייבת נקיטת צעדים שימזערו את הסיכון המשמעותי לנחקרים חפים מפשע, בשיטה הקיימת.

היקף התופעה של הודאות שואו

נתונים שנאספו בשלושים השנה האחרונות בכל העולם - בפרט עם חשיפת מאות רבות של מקרי הרשעות שואו, אשר חלק משמעותי מהם מבוסס על הודאת שואו בחקירה - מלמדים, כי תופעת הודאות השואו איננה תופעה חריגה ונדירה, כפי שהניחה התפיסה המשפטית הרוחת רק לפני שנים ושלשה עשורים.¹³ 2,538 מקרים של הרשעות שואו מתועדים ב"מרשם החפות הלאומי האמריקאי",¹⁴ הכולל את כל מקרי הרשעות השואו שנחשפו בארה"ב משנת 1989.¹⁵ רבים מן המקרים עוסקים בסיפוריהם הקשים של חפים מפשע שהורשעו בעבירות חמורות, כולל רצח ואונס, ישבו שנים ארוכות בבתי הכלא, חלקם באגפי הנידונים למוות בהמתנה להוצאתם להורג, עד אשר נחשפה חפותם. בחלק מן המקרים הוכח החפות המאוחרת התאפשרה הודות לבדיקות ד.נ.א. מתקדמות, שלא היו ניתנות לביצוע בעת החקירה והמשפט (כמו במקרים שנחשפו באמצעות "פרויקט החפות" המפורסם).¹⁶ ב-12% ממקרי הרשעות השואו המתועדים במרשם, התבססה ההרשעה המוטעית על הודאת שואו בחקירת המשטרה.¹⁷ הנתונים ביחס לעבירת הרצח כמעט בלתי נתפסים: 21% מהרשעות השואו ברצח מבוססים על הודאת שואו של חף מפשע בחקירה.¹⁸ מרבית החוקרים סבורים, כי נתוני מרשם החפות חושפים רק את קצהו של הקרחון, וכי היקפה האמיתי של התופעה עוד רחב בהרבה.¹⁹ למרות שקיים קושי מובנה

השוואתיים שיטתיים אשר נערכו לאורך העשור האחרון מלמדים, כי **שיטת בעלות אפקטיביות גבוהה בגביית הודאות בחקירה**; אולם לצד זאת, הם מצביעים על קשר ישיר בין שיטת החקירה מוכוננת אשם, הנוהגת בישראל, ובין קיומו של סיכון מוגבר להודאת שואו של חף מפשע בשלב החקירה.⁶

הספרות המדעית מפנה את הזרקור לקבוצת טכניקות האופייניות לשיטה מוכוננת האשם, ולתפקיד המרכזי שיש להן במנגנון המוביל חפים מפשע להודאת שואו. **הבולטת והעיקרית שבהן היא טכניקת חקירה הכוללת הטעיה מוכוננת של הנחקר ביחס לקיומן של ראיות מפלילות נגדו. ספרות המחקר - ובכלל זה "ספר לבן", המסכם את התפיסה המדעית המקובלת בנוגע לתופעת הודאות השואו - רואה בטכניקה זו גורם סיכון ראשון במעלה להודאות שואו, ומזהירה באופן מפורש מפני השימוש בה.**⁷ בעקבות ממצאים אלה השימוש בטכניקה של הטעיה ביחס לראיות נאסר לחלוטין בשורה של מדינות באירופה.⁸ הקשר בין תופעת הודאות השואו ובין טכניקות מרכזיות בשיטה מוכוננת האשם הינו כה מובהק, והתפקיד שטכניקות אלה מילאו במקרי הודאות שואו מתועדים הוא כה משמעותי, עד שיש חוקרים המשווים אותן לאמצעים אלימים ששמשו לכפיית הודאות בעבר; ומכתיבים אותן בתואר המפוקפק - "המקבילה המודרנית של שוט הגומי".⁹

בשונה מן הבעייתיות שנמצאה ביחס לשיטת החקירה מוכוננת האשם, התמונה הנוגעת לשיטת החקירה המקבילה, "מוכוננת המידע", הפוכה לחלוטין: מחקרים מלמדים, כי בניגוד לשיטות מוכוננות אשם אשר מגבירות את הסיכון לקבלת הודאות שואו, **שיטות מוכוננות מידע מפחיתות את הסיכון לקבלת הודאת שואו ומגבירות, בהתאמה, את הסיכוי לקבלת הודאת אמת מהימנה.**¹⁰

הממצאים הקושרים את שיטת החקירה מוכוננת האשם לתופעה של הודאות השואו, צריכים להדאיג אותנו באופן מיוחד: טכניקות המגבירות את הסיכון להודאות שואו ואופייניות לשיטת חקירה זו, נמצאות כיום שגרתיות ורגיל, וזוכות ללגיטימציה מלאה בעולם המשפט הישראלי. דוגמה מובהקת לכך היא הטכניקה של הטעיה ביחס לראיות, אשר מהווה פרקטיקה מקובלת ונפוצה בישראל, חכתה להכשר - גם אם לא מוחלט - בפסיקת בית המשפט

6. ראה מטא אנליזה שבחנה תוצאות של 5 מחקרי שדה ו-12 נסויי מעבדה - שם, בעמ' 12-6, 24-35. המחברים מצינים כי התוצאות נקבות ואינן אפקטיביות אך חלק מהן מצריכות תיקון מסך בשל גודל המדגם. ראה גם: SAUL M. KASSIN, *A critical appraisal of modern police interrogations*, In INVESTIGATIVE INTERVIEWING, 207-228 (T. Williamson ed., 2006); RIGONI, M. E., IS IT FOR A REVOLUTIONARY TECHNIQUE IN THE INTERROGATION ROOM? EMPIRICALLY VALIDATING THE INFLUENCE OF INQUISITORIAL TECHNIQUES ON TRUE AND FALSE CONFESSIONS (2007); POLICE INTERROGATIONS AND FALSE CONFESSIONS: CURRENT RESEARCH, PRACTICE, AND POLICY RECOMMENDATIONS (G. Daniel Lasser & Christian Meissner eds., 2010).

7. White Paper, לעיל בה"ש 1, עמ' 18-16; Jerome H. Skolnick; Richard A. Leo, *The Ethics of Deceptive Interrogation*, 11 CRIM. JUST. ETHICS 3 (1992); "The Ethics of Deceptive Interrogation"; רינת קיטאי סגלר, "איסור לשקר לחשוד באשר לקיום ראיות מפלילות" מחקרי משפט לב 315 (2009) (להלן: קיטאי-סגלר), והספרות המאוחרת שם; The Decision to Confess Falsely; לעיל בה"ש 1, בעמ' 998-990; The Three Errors; לעיל בה"ש 1, בעמ' 19-18; False Confessions in the Post-DNA World, לעיל בה"ש 1, שם; The Psychology of Confessions; לעיל בה"ש 1, בעמ' 201.

8. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 17; Interrogation Methods; לעיל בה"ש 5, בעמ' 9.

9. The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, שם.

10. Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, בעמ' 34-35.

11. ראו למשל עניין דודוב, לעיל בה"ש 2, בפס" 54 לפסק דינו של השופט דציגר; ע"פ 9216/03 אלרז נ' מדינת ישראל, בפס" 17 לפסק דינו של השופט לוי (פורסם בנבו, 16.1.2006).

12. ראה פסיקתו המפורסמת של השופט ויתקון ע"פ 216/74 כהן נ' מדינת ישראל, פ"ד (ט) 340/1; ע"פ 10049/08 אבו עזא נ' מדינת ישראל, בפס" 88 לפסק דינו של השופט דציגר וכן פסקי הדין שם (פורסם בנבו, 23.12.2008) (להלן: עניין אבו עזא).

13. השופט חשין ז"ל ניסח תפיסה זו באופן מובהק, כשקבע לפני כ-20 שנה, בפרשיית אל עביד כי: "ברגיל, אין אדם משים עצמו רשע; קרא: אין אדם מודה כי עבר עבירה פלילית אלא אם עבר אותה עבירה" (דנ"פ 4342/97 מדינת ישראל נ' אל עביד, בפס" 10 לפסק הדין של השופט חשין (פורסם בנבו, 28.4.1998)).

14. "מרשם החפות הלאומי" בארה"ב "The National Registry of Exoneration" - מיזם משותף של בתי הספר למשפטים באוניברסיטאות מישיגן ונורת'וסטרן, המתעד את כל מקרי הרשעות השואו המוכחות בארה"ב מ-1989 ועד היום. ראו אתר המרשם - www.exonerationregistry.org/.

15. הנתונים נכונים ליום 1.1.2020.

16. כאלו הם המקרים אשר נחשפו במסגרת פעילותו של פרויקט החפות המפורסם (The Innocence Project) אשר נוסד בשנת 1992, בבית הספר למשפטים "קרווד" בשיבה יוניברסיטי, והיה הארגון הראשון שבחן טענות חפות של אסירים מורשעים באמצעות בדיקות ד.נ.א. והוביל לחשיפה סדרתית של הרשעות שואו ולביטולן. מאז 1992 ועד היום הוביל הפרויקט לביטול הרשעות השואו ולהוכחת החפות העובדתית של 367 חפים מפשע. 28% מהרשעות השואו שנחשפו בפרויקט החפות, מבוססות על הודאת שואו של נחקר חף מפשע בביצוע העבירה. ראה אתר האינטרנט של הפרויקט - <https://www.innocenceproject.org/dna-exonerations-in-the-united-states>.

17. ראה באתר האינטרנט של מרשם החפות, שם.

18. שם. פילוח של נתוני המרשם מלמד שהיקף עיוות הדין שיוצרות הודאות שואו גבוה עוד יותר: במקרים רבים הודאת שואו של חשוד מובילה לא רק להרשעת שואו שלו - אלא גם להרשעת שואו של חפים מפשע אחרים, שאותם הוא סיבך בהודאתו. כאשר נלקחים בחשבון גם המקרים בהם חף מפשע הופלל בהודאת שואו של אחר, נמצא שכרע מהרשעות השואו במרשם, וכשליש מן ההרשעות ברצח, קשורות להודאת שואו של חף מפשע: הודאתו שלו עצמו, או הודאתו של חף מפשע אחר אשר הפליל אותו. ראה מאמרם של פרופ' סמואל גרוס, עורך המרשם, והעיתונאי זוכה הפוליצר, מוריס פוסלי - Samuel Gross & Maurice Possley, *For 50 Years, You've Had "The Right to Remain Silent", So why do so many suspects confess to crimes they didn't commit?* (2016) www.themarshallproject.org/2016/06/12/for-50-years-you-ve-had-the-right-to-remain-silent.

19. False Confessions in the Post-DNA World, לעיל בה"ש 1, בעמ' 921; White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 3. False Confessions: Causes, consequences, לעיל בה"ש 1, בעמ' 249. מרכז הלפרט ובעט סגלר "מכשל החלפת ההתניות להרשעה מוטעית על סמך הודאה - סולמאן אל עביד מחקרה מבחן" מחקרי משפט כו 738, 733 (2010); בעט סגלר ומודכי הלפרט "בכל זאת היפוך במעמד ההודאה - תשובה לתגובתם של מנשה ואוצר" מחקרי משפט כו 544, 529 (2011); בעט סגלר "ההודאה כבסיס להרשעה - האומנם 'מלכת הראיות' או שמא קיסרית הרשעות השואו" עלי משפט ד 250, 245 (2004).

למסירת פרטים ומידע רב ככל הניתן (שלב זה מכונה לעיתים בשם "ראיון קוגניטיבי")³². בשלבים הבאים, החשוד ממונת באופן ישיר עם ראיות חיצוניות ועם סתירות בגרסתו, כאשר סגנון החקירה מתאפיין בריבוי שאלות פתוחות, ריבוי שאלות ניטרליות, ומיעוט שאלות סגורות.³³

הסיכונים בנייהול חקירה היצאת מנקודת מוצא מניחת אשם

נקודת המוצא מניחת האשם של השיטה מוכוונת האשם, והתמקדותה במטרה המוצהרת של השגת הודאה מהחשוד, מעמידות את החוקרים, באופן מובנה, בפני שני סיכונים מרכזיים: **הסיכון כי חוקרים יסווגו בטעות נחקר חף מפשע כ"חשוד"**, וזאת בשלב מוקדם בחקירה ועל בסיס כלים שהוכחו כבלתי מהימנים; ובהמשך - **הסיכון כי החוקרים "יתקבעו" בתפיסה מוקדמת של "אשמת החשוד"**, תוך זניחת כיווני חקירה נוספים.

בניגוד לשיטות החקירה מוכוונות המידע אשר מעודדות את החוקר לשמור על נקודת מוצא פתוחה ביחס לזהות האשמים ובנוגע לתרחישים אפשריים, ומחייבות איסוף מידע מפליל רב ככל הניתן עוד לפני חקירת החשוד ולצורך חקירתו; שיטות חקירה מוכוונות אשם מאלצות את החוקרים להתחייב, כבר בשלב הראשוני של החקירה, לקונספציה המייחסת חשד לנחקר מסוים, חשד שיכול להצדיק את הלחץ המופעל עליו בהמשך החקירה למסור הודאה, ואת השימוש בחלק מן הטכניקות השנויות במחלוקת, שנועדו לשם כך. כיוון ששלביה הראשונים של החקירה מתאפיינים, פעמים רבות, בהיעדר ראיות ועובדות מוצקות המספיקות לביסוס חשד שכזה, שיטה מוכוונת אשם מנחה את החוקר לאתר ולהסתמך על רמזים התנהגותיים ומילוליים ואינדיקציות לחרדה בשפת הגוף של הנחקר (ובהן, אי יצירת קשר עין, תנוחת ישיבה מסוימת, הבעת פנים, בחירת מילים), המהווים, כביכול, "סימנים לאמירת שקר" או "סימנים המצביעים על אשמה", וזאת גם לצורך סיווגו של נחקר כ"חשוד".³⁴

ממצאים מדעיים חד משמעיים מלמדים כי "רמזים התנהגותיים" עליהם מסתמכות שיטות מוכוונות אשם כאמצעי לאיתור שקרים בדברי הנחקר ולצורך סיווגו של נחקר כחשוד, אינם מהימנים, ואינם יכולים להוות אינדיקציה בעלת תוקף כלשהו לאשמת הנחקר.³⁵ בנוסף, התנהגויות רבות שהשיטה מצביעה עליהן כעל "סימני שקר", הן התנהגויות העשויות לאפיין נחקר חף מפשע המגיב בחרדה ועצבנות לאשמת השואא;³⁶ והסתמכות עליהן עלולה להוביל (ובמקרים רבים - הובילה) לסיווג מוטעה של חפים מפשע כ"חשודים", על סמך רמזים חסרי משמעות.³⁷ ספרות המחקר מלמדת עוד, כי התפיסה לפיה החוקרים מוכשרים לשמש כ"גלאי שקר אנושיים" היא מסוכנת כשלעצמה, משום שהיא מובילה לביטחון יתר כחב של החוקרים ביכולת גילוי האמת שלהם, ובשיפוט הראשוני

למדוד באופן מדויק את תדירותן ומספרן של הודאות השואא, כיום ברור כי הן מתרחשות בהיקפים רחבים בהרבה ממה שהיה מקובל להניח בעבר הלא רחוק.

שיטות החקירה הפסיכולוגיות - שיטה "מוכוונת אשם" אל מול שיטה "מוכוונת מידע"

בעשורים האחרונים, שיטות החקירה של גופי חקירה בעולם המערבי עברו תהליך של שינוי, בעיקר בעקבות התגבשותם של כללים העוסקים בהסדרת החקירה ואופני תיעודה, וקובעים את גבולותיה.²⁰ בין שנות ה-30 לבין שנות ה-60 של המאה העשרים, פחת באופן ניכר השימוש בטכניקות חקירה "מדרגה-שלישית"²¹ - ובאמצעים כדוגמת מניעת מזון, מניעת שינה, אלימות ואיומים באלימות - שהוחלפו בהדרגה ב"שיטות חקירה פסיכולוגיות".²² שיטות אלה אוסרות על הפעלת אמצעי לחץ פיזיים מובהקים, ופונות, תחת זאת, לטכניקות ואמצעים פסיכולוגיים המיועדים להתגבר על "כומר ההתנגדות המנטאלי של הנחקר".²³

מקובל לחלק את שיטות החקירה הפסיכולוגיות הנהוגות בעולם כיום לשני אבות טיפוס: שיטות חקירה "מוכוונת אשם" (accusatory/guilt) ושיטות חקירה "מוכוונת מידע" (presumptive interrogative methods), המכוונות לעיתים גם בשם 'טכניקת רייד';²⁴ ושיטות חקירה "מוכוונת מידע" (gathering methods information).²⁵

שיטות חקירה "מוכוונת אשם" - מתאפיינות בקיומו של שלב קצר של "ראיון" (Interview) קדם-חקירתי, לאחריו מגבש החוקר מסקנה ראשונית בדבר אשמת החשוד.²⁶ חקירת החשוד (Interrogation), המכונה בישראל בשם "תשאול",²⁷ מתנהלת כבר מנקודת מוצא "מניחת-אשם" (guilt presumptive) ביחס לחשוד, ומטרתה המוצהרת היא השגת הודאה.²⁸ כפועל יוצא מנקודת המוצא שלה, חקירת החשוד בשיטה זו הינה במהותה מעמדת ומטיחת אשם, וסגנונה מאופיין בהתקפה מתמשכת על גרסת החשוד והסבריו, כמו גם בריבוי שאלות סגורות, ריבוי שאלות מניחות אשם (להבדיל משאלות ניטרליות), ומיעוט שאלות פתוחות.²⁹ הכחשה מצד הנחקר ולעיתים אף ניסיון להרחיב את הסבריו מעבר לשאלה הממוקדת שהוצגה לו, יענו בהאשמה בשקר ובקטיעת הסבריו של הנחקר.³⁰ בשיטת חקירה "מוכוונת מידע" - המטרה המוצהרת של חקירת החשוד היא איסוף מידע וגילוי עובדות ("fact finding"), והיא מתמקדת באיסוף מקסימלי של מידע, פרטים וראיות, ובהמשך באיתור סדקים בגרסת החשוד באמצעות העמדתה אל מול ראיות שנאספו בחקירה.³¹ בשלבי החקירה הראשונים ניתנת לחשוד אפשרות למסור את גרסתו באופן מלא, ללא הפרעה. בשלב זה החוקרים נדרשים להקשבה פעילה וניטרלית, ומעודדים את החשוד

20. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 6; עניין אבו עצה, לעיל בה"ש 12, בפס' 87 לפסק דינו של השופט דציוג; The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 7, בעמ' 3.
 21. כינוי לשיטות חקירה שהפעילו גורמי חקירה בארה"ב בין סוף המאה ה-19 ועד לסוף שנות ה-30, וכללו הפעלת אלימות ואמצעי לחץ פיסיים, ומניעת צרכים חיוניים כמו שינה ומזון, על מנת לחלץ הודאות מנאשמים, ראו White Paper, לעיל בה"ש 1, עמ' 6. וכן ר' גם בה"ש 41.
 22. False Confessions in the Post-DNA World, לעיל בה"ש 1, בעמ' 911.
 23. שם.
 24. על שם ג'ון רייד, מחבר מדרג החקירות המוביל בשיטה, ראו Confessions, Fred E. Inbau, John E. Reid, Joseph P. Buckley, Criminal Interrogation and Confessions, 5th Edition, (להלן: "מדרג רייד"). שיטות אלה נוהגות בארה"ב ישראל וברב מדינות אסיה; Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, בעמ' 9-12.
 25. שיטות אלה נהוגות ברוב מדינות מערב אירופה ובהן אנגליה, גרמניה, נורבגיה וכן באוסטרליה ובניו-זילנד.
 26. מדרג רייד, לעיל בה"ש 24, בעמ' 3-6; מאיר גלבוע התשאול: כל מה שרצית לשאול אך לא ידעת כיצד (1995); מאיר כרמון חוקרים ונחקרים משחק המוחות (2008).
 27. גלבוע, שם.
 28. לרבות חילוצן של אמירות מפלילות, אמירות המצביעות על נטילת אחריות לעבירה או חלקה, או הודאה מלאה באשמה. Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, שם; White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 6.
 29. Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, בעמ' 10.
 30. שם; שם; White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 6.
 31. Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, שם.
 32. שם, בעמ' 11-12.
 33. שם.
 34. מדרג רייד, לעיל בה"ש 26, בעמ' 4; The Three Errors, לעיל בה"ש 1, בעמ' 15-16; White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 6; לעומת זאת, מודל "איתור השקר" המופעל בשיטות מוכוונות המידע מתרכז בחיפוש רמזים קוגניטיביים לשקר באמצעות איתור פערים, אי התאמת וסדקים בגרסת החשוד בהשוואה לראיות החיצוניות (להרחבה ראו Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, בעמ' 10).
 35. כך למשל, מחקרים רבים מראים באופן עקבי שהיכולת הממוצעת של חוקרי משטרה לגלות שקרים על סמך אותם "רמזים" התנהגותיים, דומה להסתברות לניחוש נכון של הטלת מטבע (50%), ראו White Paper, לעיל בה"ש 1, שם; The Three Errors, לעיל בה"ש 1, בעמ' 15-16.
 36. White Paper, שם; The Three Errors, שם.
 37. The Three Errors, עמ' 13-17; לראו דודרין מדיגיטים כיצד "טעות התיגו" - תיוג מוטעה של חף מפשע כ"חשוד" על בסיס סימנים התנהגותיים הינה, פעמים רבות, הטעות הראשונה

שלהם ביחס לנחקר, כבר בשלביה המוקדמים של החקירה.³⁸ **ביטחון כחב זה מוביל להגברת הלחץ על החשוד במהלך החקירה, ושימוש רב יותר באמצעים המעצימים את הסיכון לבנייה של הודאת שווא.**³⁹ מחקרים נוספים מלמדים, כי חוקרים אשר החלו חקירה בהנחה לפיה יש סבירות גבוהה שהנחקר אשם, נטו לחפש ראיות ולפרש עובדות באופן שמתיישב עם השערותם הראשונית, הפעילו לחץ רב יותר על הנחקר, והתקשו להבחין בעובדות שלא מתיישבות עם אשמת החשוד או בכיווני חקירה חלופיים; וזאת בהשוואה לחוקרים אשר לא יצאו מנקודת מוצא דומה.⁴⁰

תפיסת ההפעלה של שיטת החקירה מוכוונת האשם וטכניקות חקירה המגבירות סיכון להודאת שווא

מספרות המחקר עולה, כי הסיכון המוגבר להודאות שווא בשיטה מוכוונת אשם, קשור באופן ישיר לתפיסת ההפעלה של השיטה, למידה שבה היא נסמכת על טכניקות המתבססות על מניפולציה פסיכולוגית ואמצעי שכנוע אקטיביים, ובפרט לשימוש שלה בטכניקות הפועלות לעוות את המידע העומד לרשות החשוד כדי להוביל אותו ממסלול של הכחשה למסלול של הודאה.⁴¹

שיטות חקירה מוכוונות מידע - עושות שימוש מועט בטכניקות מבוססות מניפולציה; אוסרות באופן מוחלט על שקרים ועל הטעיה של הנחקר; ותפיסת ההפעלה שלהן מבוססת בעיקר על טכניקות של "עיונות פוזיטיבי ישיר" - הצגה לא מניפולטיבית של מידע וראיות, ובחינה מתמדת ושיטתית של דברי החשוד אל מול מידע וראיות שנאספו. בניגוד לכך, שיטות החקירה מוכוונות האשם עושות שימוש נרחב בטכניקות מבוססות מניפולציה פסיכולוגית, לרבות הטעיה מכוונת של הנחקר, וההסתמכות על טכניקות אלה מהווה נדבך מרכזי בתפיסת ההפעלה של השיטה, ומאפיין בולט שלה.⁴² הצדקה לשימוש בטכניקות אלה, קשורה בנקודת המוצא של שלב החקירה: מאחר שהחוקר השתכנע שהחשוד אשם בביצוע העבירה וכי הוא מנסה להונות את המשטרה, על החוקר לעשות שימוש באמצעים שלא יאפשרו לחשוד להמשיך לדבוק בשקריו.⁴³ טכניקות אלו נתפסות גם כאמצעי שמטרתו להעמיד את הנחקר במבחן ולהתרשם מהאופן שבו ההונאה משיפיעה על התנהגותו ועל נכונותו להודות בעבירה, זאת, כאמור, על בסיס התפיסה שלפיה ניתן להסיק מהתנהגותו של נחקר מסקנות תקפות לגבי אשמתו ולגבי מהימנותו.⁴⁴

השימוש בטכניקות מבוססות מניפולציה נועד להשפיע על החשוד בשני מישורים:

במישור הרגשי - החקירה בנויה באופן שנועד להגביר את תחושת החרדה והמתח הנקשרות לאפשרות של הכחשה מן העבר האחד, ומן העבר השני, היא מכוונת להפחית את תחושת החרדה הנקשרת

במסלול שסופו בהודאת שווא והרשעת שווא, כפי שאירע בשורת מקרים מתועדים.
 38. כך למשל, תצפיות שהן מלמדות שחוקרים נותנים משקל רב יותר ל"תחושות בטן" ול"חוש שיש" שיש להם, המאפשר להם "לאבחן" דובר שקר, מאשר לראיות אובייקטיביות. The Three Errors, שם, שם; White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 6.
 39. כך למשל, נמצא כי בטחון יתר של חוקרים מוביל לחקירות ממושכות יותר, ושימוש רב יותר בטכניקות המערבות מניפולציות והטעיה. השימוש בטכניקות אלה מוביל לבניית יותר הודאות - אמת וכזב, והודאות אלה מצדן "מאשרות" את הנחות החוקר. ראו: Fadia M. Narchet, Christian A. Meissner and Melissa B. Russo, *Modeling the influence of confirmation bias on the Elicitation of True False Confessions*, 35 L. & HUMAN BEHAVIOR 452 (2011) (להלן: "Modeling the influence of confirmation bias"; Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, בעמ' 11.
 40. מחקרים מצאו כי נקודת מוצא מניחת אשם מעצימה בקרב החוקרים את השפעתה של הטיה קוגניטיבית המוכרת בשם "הטיית האישוש" ("Confirmation Bias") - נטייתם הטבעית של אנשים להבחין בעובדות ולפרש אותן באופן שמאשר השערות וצפיות קיימות שלהם, תוך התעלמות מעובדות שאינן מתיישבות עמן. ראו: Saul M. Kassin, Christine C. Goldstein and Kenneth Savitsky, *Behavioral Confirmation in the Interrogation Room: On the Dangers of Presuming Guilt*, 27 L. & HUMAN BEHAVIOR 187 (2003); Carole Hill, Amina Memon and Peter McGeorge, *Modeling the Influence of Confirmation Bias in suspect interviews: A systematic evaluation*, 13 THE BRITISH PSYCHOLOGICAL SOCIETY, 357 (2008); Bias, לעיל בה"ש 39, שם.
 41. Richard A. Leo, *Third Degree and the Origins of Psychological Police Interrogation, in The United States*, in INTERROGATIONS, CONFESSIONS, AND THE ETHICS OF DECEPTIVE INTERROGATION (G. Daniel Lassiter ed., 2004); ENTRAPMENT 37, 60-78 (7, לעיל בעמ' 3; White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 6;
 42. Interrogation Methods, לעיל בה"ש 5, בעמ' 12; וראו הספרות בה"ש 41 לעיל.
 43. מדרוך רייד, לעיל בה"ש 26, בעמ' 5.
 44. שם, שם.
 45. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 15-16; The Three Errors, לעיל בה"ש 1, בעמ' 18.
 46. להרחבה בעניין זה, ראו ה"ש 4 לעיל.
 47. The Three Errors, לעיל בה"ש 1, בעמ' 19.
 48. שם, שם; קיטיא - סנגרו, לעיל בה"ש 7 בעמ' 351-352.
 49. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 12; The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 7 בעמ' 318-319; The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, בעמ' 979.
 50. The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 7 בעמ' 6.

לא ישתף פעולה ויודה הוא עלול להיות מורשע בעבירה שחומרתה רבה יותר, בלי לזכות בהקלה הנובעת משיתוף הפעולה שלו, וללא הזדמנות למסור גרסה אחרת לאירוע שאולי תיטיב עמו.⁵¹ השימוש בהטעיה ביחס לראיות אשר קושרות את הנחקר לעבירה, הוא אחת הטקטיקות בארסנל הכלים של טכניקת המקסימיזציה. היא מכוונת לגרום לחשוד להאמין שאשמתו ברורה ומוכחת, וכי אין כל סיכוי שייחלץ מן המצב באמצעות טענות לחפותו. זאת כדי לשכנע אותו שהכחשת העבירה חסרת כל תועלת ואף תזיק לו; ואילו הודאה - אשר לא תוסיף, ממילא, על ה"הוכחות" שבידי החוקרים - תשפר את מצבו, תביא להפסקת החקירה, ותוביל להקלות בשל שיתוף הפעולה שלו.⁵² אמצעים אלו מלווים, פעמים רבות, גם בטכניקה נוספת, במסגרתה החוקרים, ולעיתים המדובר בתא המעצר, "דינים" עם החשוד ב"השלכות הפרגמטיות" של הודאה מול הכחשה, זאת כאמצעי להסוואת מסרים עקיפים נוספים, מהם משתמע, כי החשוד צפוי ליחס מחמיר במקרה של הכחשה, לעומת התחשבות ויחס מקל במקרה של הודאה.⁵³

ספרות המחקר מלמדת, כי השימוש בטכניקות אלו עלול להפעיל אצל הנחקר החף מפשע מנגנונים פסיכולוגיים-נפשיים שיניעו אותו למסור הודאת שווא בביצוע עבירה.⁵⁴ על מנגנונים אלו ועל אופן פעולתם, מקום בו נעשה שימוש בטקטיקה של הטעיית הנחקר לגבי הראיות המפלילות נגדו, נעמוד בחלקו הבא של המאמר.

הטעיית הנחקר ביחס לראיות המפלילות נגדו

טכניקת החקירה המקובלת הבעייתית ביותר בהקשר של הודאת שווא,⁵⁵ כמו במישורים רבים נוספים,⁵⁶ היא זו הכוללת הטעיה מכוונת של הנחקר ביחס לראיות נגדו, אם באמצעות הצגת ראיות בדויות ואם באמצעות הטחת מידע שקרי.⁵⁷

במסגרת טכניקה זו החוקרים מטעים את החשוד לחשוב שנמצאו נגדו ראיות המוכיחות את אשמתו, כך למשל, שהופלל על ידי שותפיו, שזוהה במסדר זיהוי, או שנצפה בסרטוני אבטחה; במקרים רבים מטעים אותו לחשוב שנמצאו ראיות פורנזיות, שמוכיחות בצורה חותכת את אשמתו, כדוגמת טביעות אצבע או ד.נ.א; ולעיתים מטעים אותו לחשוב כי נכשל בבדיקה "מדעית" שיכולה

להצביע, כביכול, על חפותו, כדוגמת פוליגרף; ועוד.

כיום, ספרות מדעית מבוססת ונרחבת, ובכלל זה מסמך "white paper" - המסכם את העמדה המדעית העדכנית והמקובלת בקרב המומחים המובילים בעולם בחקר תופעת הודאות השווא,⁵⁸ מזהירה באופן מפורש מפני השימוש בטכניקת חקירה הכוללת הטעיה של הנחקר ביחס לראיות נגדו, וקובעת באופן חד משמעי כי טכניקה זו מהווה גורם סיכון מרכזי להודאת שווא של חפים מפשע.⁵⁹ הקשר ההדוק בין טכניקת חקירה זו לבין הודאות שווא הוכח הן במחקרים שבחנו טיקי הרשעות שווא,⁶⁰ והן בשורה של ניסויי מעבדה פסיכולוגיים.⁶¹

שורה ארוכה של מחקרים מדיסציפלינות שונות מלמדים, כי לעימותו של אדם עם מידע כוזב, הנחזה להיות אמת, עלולה להיות השפעה שלילית משמעותית על תפיסת המציאות שלו, על זכרונו, על יכולותיו הקוגניטיביות, על מצבו הרגשי, על הערכתו העצמית, על תפיסותיו כלפי אנשים אחרים, ואפילו על מצבו הפיסי; השפעה ההופכת אותו לפגיע למניפולציה, לסוגסטיה וללחצים פסיכולוגיים.⁶² ההשפעה השלילית של חשיפה למידע כוזב גוברת אף יותר בסטואציה חויית המתח והלחץ הפסיכולוגי של חקירה פלילית, ובפרט בתנאי מעצר.⁶³

ספרות המחקר מלמדת, כי עימות נחקר חף מפשע עם טענות, לפיהן נמצאו ראיות מוצקות המוכיחות את אשמתו, עלול להביאו לייאוש ולחוסר אונים, לגרום לו להאמין כי אין לו עוד כל סיכוי לשכנע את החוקרים בחפותו, ולהוביל אותו למסקנה לפיה הודאה היא האופציה הטובה ביותר ואולי היחידה האפשרית מבחינתו.⁶⁴ זאת לעיתים מתוך מחשבה, כי סיכויי הלוכח בהמשך את חפותו בפני בית משפט קשוב וניטרלי (בניגוד לחוקרים המשוכנעים באשמתו) יהיו טובים יותר. במקרים רבים, מלווית לקו מחשבה זה תפיסה מוטעית ביחס לאפשרות לחזור מאמירות מפלילות, וחוסר הבנה של משמעותה הדרמטית של ההודאה בחקירה.⁶⁵

יתרה מזו, ממצאים מדעיים מוכיחים כי הטעיה לגבי ראיות יכולה להוביל נחקר חף מפשע למצבי בלבול, דיסאוריינטציה ופקפוק בזיכרון ואף להפנמת אשמה כוזבת.⁶⁶ חף מפשע הנחשף להטעיה ביחס לראיות נגדו חווה פער עצום בין קיומן של הוכחות חותכות, כביכול, לאשמתו - ובין היעדר רישום כלשהו של הדברים בזיכרונו. פער זה והמאבק ליישב אותו, בפרט

51. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 12; שם; קיטאי סנגור, לעיל בה"ש 7 בעמ' 318-319; The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, בעמ' 979.

52. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 18-19.

53. מדריכי החקירות המרכזיים בשיטה ממליצים לחוקרים לעשות שימוש ב"הצהרות דו-משמעיות שיכולות להתפרש על ידי חשוד כאיום או הבטחה", ומפנים לדוגמאות והצעות לאופן הסוואת המסרים המועברים לנחקר. Miriam S. Gohara, *Lie for a Lie: False Confessions and the Case for Reconsidering the Legality of Deceptive Interrogation Techniques*, 33 FORDHAM URB. L.J. (2006) 791, 824-5 (להלן: "Lie for a Lie"); The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, בעמ' 1115.

54. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 16-17.

55. לעיל בה"ש 7, שם.

56. השימוש בטכניקה זו מעורר שורה נכבדה של שאלות משפטיות אתיות ומוסריות, החורגות מנבולת המאמר. מקוצר היריעה נתרכז בהיבטים המרכזיים הנוגעים להודאות השווא. להרחבה ראו קיטאי-סנגור לעיל בה"ש 7, שם.

57. על ההבחנה, שעורכת הפסיקה בין הטעיה בע"פ ובין הטעיה באמצעות ראיה בדויה, ראה בהמשך המאמר.

58. White Paper, לעיל בה"ש 1, שם.

59. שם בעמ' 22-23; ראו גם הספרות בה"ש 7.

60. ראה למשל The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, בעמ' 1008-1041.

61. ראו למשל: False Confessions, לעיל בה"ש 1, שם; The social psychology of false confession, לעיל בה"ש 1, שם; Russano, M. B., Meissner, C. A., Narchet, (F. M., & Kassin, S. M., *Investigating True and False Confessions Within a Novel Experimental Paradigm*, 16 PSYCHOLOGICAL SCIENCE 481 (2005); Meyer, R. G., & Youngjohn, J. R., Effects of Feedback and Validity Expectancy on Confessions Within a Novel Experimental Paradigm (להלן: Confessions Within a Novel Experimental Paradigm); Response in a Lie Detector Interview, 4 FORENSIC REPORTS 235 (1991); J.T. Perillo and S.M. Kassin, 'Inside Interrogation: The Lie, the Bluff, and the False Confessions', 35 L. & HUMAN BEHAVIOR 327 (2011); Horselenberg, R., Merckelbach, H., ("The Lie, the Bluff, and False Confessions", 9 PSYCHOLOGY, CRIME AND LAW (להלן: Individual Differences and False Confessions: A Conceptual Replication of Kassin and Kiechel (1996), 9 PSYCHOLOGY, CRIME AND LAW Robert Horselenberg, Harald Merckelbach, Tom Smeets, Gjalte-Jorn Ygram Peters, Gwenny Zeles, Dirk (Individual Differences and False Confessions in the Lab: Do Plausibility and Consequences Matter? 12 PSYCHOLOGY CRIME & L. 61 (2006) (להלן: Franssens, False Confessions in the Lab: Do Plausibility and Consequences Matter? 12 PSYCHOLOGY CRIME & L. 61 (2006) Redlich, A. D., & Goodman, G. S., *Taking Responsibility for an Act Not Committed: Influence of Age and Suggestibility*, 27 L. & HUMAN BEHAVIOR 141 (2003); Frenda, S. J., Berkowitz, S. R., Loftus, E. F., & Fenn, K. M., (Taking Responsibility for an Act Not Committed (להלן: HUMAN BEHAVIOR 141 (2003) Jessica R. Klaver, (Sleep Deprivation and False Confessions, 113 PNAS 2047, 2047-2050 (2016) Zina Lee1, and V. Gordon Rose, *Effects of personality, interrogation techniques and plausibility in an experimental false confession paradigm*, 13 THE BRITISH PSYCHOLOGICAL SOCIETY 71 (2008) (Effects of personality (להלן: The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, בעמ' 17; והספרות בה"ש 64 להלן.

62. White Paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 17; והספרות בה"ש 64 להלן.

63. ראה הספרות בה"ש 67 להלן.

64. The Psychology of Confessions, לעיל בה"ש 1, שם; The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 8; White paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 17-18; False Confessions in the Post-DNA World, לעיל בה"ש 1, בעמ' 914; קיטאי-סנגור לעיל בה"ש 7, בעמ' 351-228; The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, בעמ' 1041-1008; The Lie, the Bluff, and False Confessions, לעיל בה"ש 61, בעמ' 327-329.

65. The Lie, the Bluff, and False Confessions, שם, בעמ' 332.

66. ה"ש 64 לעיל.

בחפותו, לא יוטע על ידי מצגים ראייתיים כחבים, מצגים של ביטחון באשמתו או תחבולות אחרות. זאת בהסתמך על ההנחה, כי "האינסטינקטים של חשוד חף מפשע לשמור על עצמו" יעמדו בטכניקות החקירה מבוססות המניפולציה של השיטה, ולא יובילו להודאת שווא.⁷⁸ מדריכים אלה גם נשענים במידה רבה על הביטחון ביכולותיהם של חוקרי המשטרה להבחין בסימני שקר ואשמה אצל הנחקר, יכולות שיובילו לכך שטכניקות אלו יופנו בעיקר לחשודים שאכן ביצעו את העבירה המיוחסת להם.⁷⁹

הגרסאות המאוחרות של מדריכי החקירות, כבר מכירות בכך שטכניקות מבוססות מניפולציה והטעיה בחקירה, המיושמות באופן קיצוני, עלולות להוביל להודאות שווא. כיוון שכך המדריכים המעודכנים מנחים את החוקרים "לצעוד בזירות בתחום זה."⁸⁰ ואולם, כאמצעי להתמודד עם הסיכונים המשמעותיים שהמחקר המדעי מצביע עליהם, מדריכי החקירות מציעים בעיקר כללי אצבע אמורפיים, כדוגמת הכלל לפיו "ניתן להשתמש בתחבולות והונאה אם הן אינן בעלות אופי כזה שיגרור לאדם חף מפשע להודות".⁸¹ מדריכי החקירות אינם מצביעים על שסתומי ביטחון או מנגנונים משמעותיים כלשהם שיכולים למזער את הסיכון לנחקרים חפים מפשע, ואינם מתמודדים עם הסכנה הרובצת לפתחם של חוקרים המשתמשים בשיטה, להתקבע בקונספציה שגויה של "אשמת החשוד".

בניגוד מוחלט להנחות היסוד של מדריכי החקירות בשיטות הללו, ספרות המחקר מלמדת כי **דווקא אנשים הבוטחים בחפותם פגיעים באופן מיוחד לטכניקות מניפולטיביות ולחשיפה למידע כוזב**. נחקרים אלה נוטים יותר לוותר על זכויותיהם, כמו הזכות להיוועץ בסגור או הזכות לשתוק ולא למסור גרסה, משום שלתפיסתם "אין להם מה להסתיר"; הם נוטים לגלות אמון ביושרה של גורמי אכיפת החוק, ואינם שוקלים אפשרות של הטעיה; הם מפגינים עוררות פיזיולוגית פחותה וערנות נמוכה למניפולציה והטעיה; הם לקים ב"אשליה של שקיפות" - תחושה שהמצב הפנימי האמתי שלהם ניכר כלפי חוץ וחפותם "נראית לעין"; והם מעריכים הערכת יתר את היכולת שלהם לשכנע, בהמשך החקירה או במהלך המשפט, שההודאה שמסרו בחקירה הייתה הודאת שווא. במובן זה, וכפי שקובע פרופ' סול קאסיין, החוקר המוביל בעולם בתחום הודאות השווא, **עצם הביטחון של נחקר בחפותו, מעמיד אותו בסיכון מוגבר להודאת שווא**.⁸²

ניתוח מקרי הודאות שווא מתועדים מוכיח כי גם חפים מפשע, אשר "ידעו את העובדות לאשורן", האמינו לשקרי החוקרים ולא פקפקו בטענה כי נמצאו ראיות מפלילות נגדם.⁸³ אצל רבים מהם, החשש מן האפשרות שירשעו על לא עוול בכפם, בעקבות ראיות המצביעות עליהם בטעות כמבצעי העבירה (זיהוי שגוי, הפללה, טעויות מעבדה וכו'), היה דומיננטי הרבה יותר מן ההכרה באפשרות שהחוקרים מטעים אותם באופן מכוון, אותה לא העלו כלל על דעתם.⁸⁴

בסיטואציה של חקירה על הדחק והלחצים המאפיינים אותה, עלולים להוביל למצב של **דיסאורינטציה ובלבול**, לשבש את תחושת המציאות של הנחקר ולפגוע קשות בשקול הדעת שלו.⁶⁷ לתהליכים אלו מתלווה **אפקט של פגיעה בזיכרון או פקפוק בזיכרון** וחיפוש הסברים חלופיים שגויים להיעדר זיכרון (כדוגמת הדחקה של ביצוע העבירה או עשיית המעשה באופן לא מודע), והוא יכול להחריף עד כדי "**הפנמת אשמה כוזבת**" - מצב בו נחקר חף מפשע מתחיל להפנים באופן זמני את המסר של חוקריו, ומאמין בטעות כי הוא ביצע את העבירה.⁶⁸ תהליך זה אף עלול להוביל **השלמה של פגעים בזיכרון והבניית זיכרון כוזב** ("קונפולציה") שיתאים ל"ראיות" שהוצגו בפניו.⁶⁹ מחקרים חשובים בתחום הזיכרון האנושי, ובהם מחקריה המפורסמים של החוקרת אליזבת לופטוס, הוכיחו כי חשיפה למידע הנחזה כאמת יכולה לשנות את הזיכרון ביחס לאירוע המקורי, וכי ניתן לייצר זכרונות כוזבים אצל אנשים מן השורה.⁷⁰ מחקר אשר בוצע על בסיס מודלים דומים הצליח לייצר אצל 70% אחוז מן האנשים זיכרון כוזב לפיו היו מעורבים בביצועה של עבירה.⁷¹

בסיכון גבוה במיוחד להפנמה כזו של אשמה, נמצא **נחקר שהיה תחת השפעת סמים או אלכוהול** ואינו זוכר מה התרחש. במקרה כזה הנחקר עלול להודות במעשה, במחשבה שאם הראיות מצביעות על כך שבצע עבירה, יתכן שזאת האמת.⁷² הסיכון עולה בצורה משמעותית ביותר גם כאשר נעשה שימוש בטכניקה זו על **אוכלוסיות בקבוצת סיכון ובאופן מיוחד כלפי קטינים**.⁷³ **הטעיית החשוד ביחס לראיות הקיימות נגדו כרוכה בשורה של סיכונים נוספים להפלת חשוד חף מפשע, מעבר לסיכון של הודאת שווא**. היא יכולה להוביל נחקר חף מפשע **להסתבר בשקרים** כדי לנסות לספק הסברים לטענות בדבר ראיות שלא היו ולא נבראו, בניסיון להרחיק את עצמו מן העבירה, ובמחשבה כי רק כך יוכל להיחלץ מאשמת השווא בה הואשם. שקרים אלה, אם יופרכו, יוכלו לשמש כתוספת ראייתית להודאת השווא שמסר.⁷⁴ מעבר לכך, ההטעיה, אשר מעוותת את המידע העומד לרשות החשוד, **מקשה עליו להגיב באופן מושכל להאשמות כלפיו, היא מכריחה אותו לעצב את גרסתו לנוכח ראיות שקריות**, ויכולה לפגוע ביכולתו להתמודד עם ראיות מסבכות אמיתיות, ככל שקיימות ראיות כאלו נגדו.⁷⁵ **הטעיה ביחס לראיות כרוכה גם בסיכון להפלת שווא של אחרים חפים מכל פשע**. חקר מקרי הודאות שווא מלמד באופן מובהק, כי שקרים לפיהם מעורבים אחרים מסבכים את החשוד בביצוע עבירה, עלולים להוביל נחקר חף מפשע לא רק להודאת שווא, אלא גם **למסירת שמות של "שותפים" כביכול, למעשה, שהינם חפים מכל פשע, ולסיבוכם בעבירה**.⁷⁶

מדריכי החקירות המרכזיים בשיטה מוכוונת האשם, דוחים את האפשרות שהשימוש בטכניקות מבוססות מניפולציה של השיטה יכול להוביל להודאות שווא.⁷⁷ הם מעריכים שנחקר חף מפשע היודע את מצב הדברים לאשורו ובוטח

67. The Decision to Confess Falsely, לעיל בה"ש 1, שם; The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 7, בעמ' 8; The Psychology of Confessions, לעיל בה"ש 1, שם; White paper, לעיל בה"ש 1, בעמ' 16-17; False Confessions in the Post-DNA World, לעיל בה"ש 7, שם.
 68. שם, שם.
 69. שם, שם.
 70. Elizabeth F. Loftus, *Planting Misinformation in the Human Mind: A 30-Year Investigation of the Malleability of Memory*, 12 LEARNING & MEMORY 341-340 (1997); Elizabeth F. Loftus, *Creating False Memories*, 277 SCIENTIFIC AMERICAN 70 (1997) קיטאי-סנג'ור, לעיל בה"ש 7, בעמ' 341-340.
 71. Shaw, J., & Porter, S. (2015). Constructing rich false memories of committing crime. *Psychological Science*, 26(3), 291-301.
 72. The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 7, בעמ' 8.
 73. Taking Responsibility for an Act Not Committed, לעיל בה"ש 2, שם.
 74. בעו סנג'ור "השימוש בתחבולות ובמדובבים לשם גביית הודאות - הרחורים בעקבות ע"פ 130106 עובד המנוח יוני אלום ז"ל נ' מדינת ישראל" **עלי משפט** ט 399, 412 (2011); קיטאי-סנג'ור, לעיל בה"ש 7, בעמ' 337-338.
 75. שם, קיטאי-סנג'ור, בעמ' 351-356.
 76. שם, בעמ' 348; The Psychology of Interrogations Confessions, לעיל בה"ש 1, בעמ' 17.
 77. Lie for a Lie, לעיל בה"ש 53, בעמ' 812.
 78. The Lie, the Bluff, and False Confessions, לעיל בה"ש 63, בעמ' 328; מדרוך רייד, לעיל בה"ש 26, בעמ' 367-366.
 79. שם, שם.
 80. Lie for a Lie, לעיל בה"ש 53, בעמ' 813.
 81. מדרוך רייד, לעיל בה"ש 26, בעמ' 352.
 82. Kassin, S. M., *On the Psychology of Confessions: Does Innocence Put Innocents At Risk?* 60 AMERICAN PSYCHOLOGIST, 215-28 (2005); Kassin, S., & Norwick, R., *Why People Waive Their Miranda Rights: The Power of Innocence*, 28 L. & HUMAN BEHAVIOR 211 (2004) והתנגמת של דובר אמת אשר נתקל בחוסר אמון "סוגיות חברתיות בישראל" 158 10 White Paper; (2010) לעיל בה"ש 1, עמ' 22-23; The Lie, the Bluff and False Confessions, לעיל בה"ש 61, בעמ' 332, 335.
 83. On the Psychology of Confessions, 1-1. Why People Waive Their Miranda Rights. שם, שם.
 84. שם, שם.

על הטעיה מותרת בעל-פה, והטעיה אסורה באמצעות ראייה מזויפת - הפסיקה בישראל

השלכות השימוש באמצעי חקירה שונים על ההודאות שנגבו באמצעותם, יכולות להיות נושא לדיון משפטי בשני מישורים: במישור הקבילות - הדין בשאלה האם אמצעי החקירה פסול והאם השימוש בו יכול לפסול את ההודאה כראיה; ובמישור המשקל - הדין בשאלה האם האמצעי משליך על אמינות ההודאה ובאיזו מידה.

במישור הקבילות קבעה פסיקת בית המשפט העליון בישראל כי השימוש בתחבולות חקירה כשלעצמו איננו מהווה אמצעי פסול, וכי הצורך להילחם בפשיעה, לחשוף את האמת ולמצוא את הדין עם האשמים, מצדיק ולעיתים אף מחייב את השימוש בהן.⁸⁵ עם זאת מקבע כי לא כל תחבולה תותר לשימוש, ויש להבחין בין תחבולה לגיטימית לבין "תחבולה נפסדת". הפסיקה לא קבעה קו גבול ברור בין השתיים, ובמשך השנים גבולות הלגיטימיות של תחבולות החקירה הותוו בפסיקה באמצעות שימוש במבחן הסבירות,⁸⁶ ובהתאם לנסיבותיו הקונקריות של כל תיק.⁸⁷

פסיקת בית המשפט העליון אשר דנה בלגיטימיות של הטעיית החשוד ביחס לראיות נגדו, ואשר קדמה להלכת יששכרוב, יצרה בהקשר זה **הבחנה בין פרקטיקה של בידוי חיוף ראיות והצגת לנחקר - אשר סוונה כ"תחבולה אסורה" ונאסרה לשימוש; ובין הטעיה בעל פה ביחס לראיות, כולל ראיות מדעיות - אשר הותרה לשימוש כ"תחבולה מותרת"**.⁸⁸ בפסיקה המאוחרת להלכת יששכרוב, נשמעו דעות המערערות על חדות ההבחנה. כך, בעניין פילצה,⁸⁹ ובעניין מובארק,⁹⁰ קבעה השופטת נאור (כתוארה אז) כי ההבחנה בין שני סוגי הטעייה, לאחר הלכת יששכרוב, שוב אינה כה חדה, וכי יהיו מקרים בהם גם שקר בעל-פה יחשב לתחבולה פסולה.⁹¹ בפרשת דזורב,⁹² קבע השופט דציגר, כי ראוי לעיין מחדש בהבחנה **וכי "לא ניתן לשלול את האפשרות שהטעיה בעל פה תוביל במקרים מסוימים לאותה השפעה על הנחקר כגון זו של ראייה שזויפה"**.⁹³ הוא הוסיף וקבע, כי כאשר הטעייה מתייחסת לקיומה של ראייה מדעית מתעורר חשש גדול יותר לשבירת רוחו של הנחקר, שתוביל למסירת הודאת שווא, ובמקרים מסוימים ראייה זו עלולה **"לשכנע חף מפשע בדבר אשמתו בביצוע העבירה"**.⁹⁴

הרציונל השגוי העומד בבסיס ההבחנה המקובלת בפסיקה

הרציונל להבחנה בין הטעיה מותרת בעל-פה, והטעיה אסורה באמצעות בידוי ראיות, נשען במקורו על החשש מפני מדרון חלקלק, השחתה של פרקטיקות משטרטיות, והחשש שראיות בדידות ימצאו דרכן לתיק.⁹⁵ פסיקה מאוחרת קשרה את הרציונל לתופעת הודאות השווא. פסיקה זו התבססה על ההנחה

שהטעיה באמצעות הצגת ראייה מזויפת יכולה להוביל למסירת הודאת שווא, אך לעומת זאת, הטעיה באמצעות שקרים בעל-פה לבני קיום ראיות מפלילות, אינה מציבה סיכון דומה בפני חף מפשע, או כרוכה בסיכון נמוך יותר: **"הרציונל הטמון בהבחנה בין הטעיית הנחקר בעל פה לבין בידוי ראיות בכתב חיוף ראיות חפציות, מקורו בהנחה כי באמירת אי אמת על ידי איש מרות נשמרת יכולתו של הנחקר אשר יודע את המציאות לאשורה, לקבל החלטה חופשית אם להודות [...] לעומת זאת בידוי ראיות עלול להוביל למצב שבו נחקר חף מפשע יסבור שאין ביכולתו להוכיח את חפותו ולכן ימסור הודאת שווא"**.⁹⁶

בניגוד נמוך לתפיסה שבבסיס ההלכה הנהגת: **להנחה כי הטעיה של הנחקר באמצעות שקרים בעל פה אינה כרוכה בסיכון משמעותי להודאת שווא, נהפוך הוא, מן הספרות המחקרית עולה באופן חד משמעי, כי הטעיה באמצעות חשיפה למידע כוזב, בין אם בעל פה ובין באמצעות מסמך או ראייה בדידה, מעלה את הסיכון להודאת שווא, ללא קשר לצורת החשיפה למידע הכוזב ולאופן ההטעיה**.⁹⁷ מניתוח מקרי הודאות שווא מתועדים עולה, כי טענות שקריות ביחס לראיות שהושמעו בעל-פה על ידי אנשי מרות בסיטואציה פורמאלית של חקירה, נתפסו על ידי חשודים כטענות אמת מעוררות אמון, והובילו למסירת הודאות שווא בשורה ארוכה של מקרים.⁹⁸ הנטייה לייחס אמון לגורמי איפית החוק, הבלטת בקרב נחקרים לא מנוסים ונחקרים הבוטחים בחפותם, לא נקשרה למידה בה גורמי איפית החוק "גיבו" את טענותיהם במסמכים או באריות פיסיות. גיבוי הטענות במסמך כתוב יכול להגביר עוד את אמינותן, אך היעדר גיבוי כזה - בסיטואציה בה השקר נאמר על ידי איש מרות, בסמכותיות, בסיטואציה חקירתית פורמאלית - לא הפך את הטענה השקרית לבלתי משכנעת ולזכאת שאינה מעוררת אמון. ניסויים רבים בתחום מדעי ההתנהגות בחנו את ההשפעות של חשיפה למידע כוזב ביחס לראיות. בחלק מן המודלים הניסויים המידע הכוזב הועבר לנסיינים באמצעות טענות בעל פה, ובניסויים אחרים הם נחשפו למידע כוזב בשלל דרכים אחרות. מתוצאותיהם של כל הניסויים עולה באופן חד משמעי וברור, כי **עצם החשיפה למידע מטעה בנוגע לראיות מובילה למסירת הודאות שווא בשיעורים גבוהים**,⁹⁹ הן כאשר מדובר בהטעיה בעל-פה והן כאשר מדובר על הטעיה באמצעות ראייה בדידה. כך, במחקר אשר ביקש לבחון את ההשפעה של סוגי הטעיה שונים על מידת הפנמת האשמה (המידה בה מתפתחת גם אמונה כזבת בביצוע המעשה), התבקשה קבוצה של נסיינים לשחק במשחק וידאו, במהלכו הואשמו חלק מהם בשלושה מעשים של "גניבה" מקופת המשחק המשותפת. **לחצי מן הנסיינים נמסר מידע כוזב בעל-פה** - לפיו קיים צילום וידאו שלהם שבו הם נצפים גונבים מן הקופה, אך לא הוצג להם

85. ראו קביעתו המפורסמת של השופט ויתקון "אין פוסלים הודאה שנתקבלה מפי חשוד בעבירה על ידי תחבולה או אפילו מעשה מרמה" (ע"פ 216/74 כהן נ' מדינת ישראל (פורסם בבב, 1974.11.20)); כן ראו עניין **אבו עצא**, לעיל בה"ש 12, שם.

86. ע"פ 2831/95 **אלבה נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 1995.10.8); עניין **אבו עצא**, שם, בפס' 89 לפסק דינו של השופט דציגר; קיטאי-סנג'ור, לעיל בה"ש 8, בעמ' 324-325.

87. במשך השנים הפסיקה פסלה סוגים מסוימים של תחבולות והטעיה. לדוג' שקרים המטעים את החשוד ביחס לזכויותיו החוקיות (זכות השתיקה או זכות ההיוועצות), כמו גם שקרים ביחס למידת מחויבותו של הסגור להגן על החשוד; קיטאי-סנג'ור, לעיל בה"ש 8, בעמ' 324-325; ראו ע"פ 1301/06 **עזבון המנוח יוני אלום נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 2009.6.22).

88. ע"פ 115/82 **מועדי נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 1984.1.13); ב"ש 22/87 **ביטר נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 1987.1.20) (להלן: עניין **ביטר**); ע"פ 533/82 **זכאי נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 1984.7.15); ע"פ 398/89 **מנצור נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 1994.1.19).

89. ראו ע"פ 2939/09 **פילצה נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 2009.1.15), שם שיקרו החוקרים לחשוד כי המתלונן זיהה אותו במסדר זיהוי.

90. ראו ע"פ 10477/09 **מובארק נ' מדינת ישראל** (פורסם בבב, 2013.4.10), שם שיקרו החוקרים לחשוד כי טביעות אצבע ד.ג.א. שלו נמצאו בדירת הרצח, וכי איננו הפלאפון שלו ממקומים אותו בדירת הרצח.

91. עם זאת, בשני המקרים השופטת נאור הגיעה למסקנה כי בנסיבותיו הקונקריות של המקרה אין מדובר בתחבולה פסולה, מאחר שבמקרים הנידונים נשמרה היכולת של הנאשמים לבחור אם להודות או לאו.

92. ראו עניין **דזורב**, לעיל בה"ש 2; שם שיקרו החוקרים לחשוד כי דמה של המנוחה נמצא על כלי העבודה שלו.

93. שם, בפס' 59 לפסק דינו של השופט דציגר.

94. שם, עם זאת בנסיבות המקרה קבע השופט דציגר כי השימוש בטענה לא פגע ביכולת הבחירה של המערער אם להודות או לאו.

95. עניין **ביטר**, לעיל בה"ש 88, בעמ' 55.

96. עניין **דזורב**, לעיל בה"ש 2, בפס' 57 לפסק דינו של השופט דציגר; ראו גם עניין **פילצה**, לעיל בה"ש 88, בפס' 29 לפסק דינו של השופט נאור; וכן עניין **אבו עצא**, לעיל בה"ש 12, בפס' 84 לפסק דינו של השופט דציגר.

97. The Decision to Confess; The Psychology of Confessions; 331-330, לעיל בה"ש 63, בעמ' 331-330, לעיל בה"ש 1, שם; The Lie, the Bluff, and False Confessions, לעיל בה"ש 1, שם; The Ethics of Deceptive Interrogation, לעיל בה"ש 7, בעמ' 331-338, לעיל בה"ש 1, בעמ' 914; קיטאי-סנג'ור, לעיל בה"ש 7, בעמ' 351-338.

98. ראו המקרים המתוארים בספרות בה"ש 97 לעיל, וכן שם, The Three Errors, בעמ' 18-19.

99. ראה הי"ש 97 לעיל.

סיכום

ספרות מחקר עדכנית שופכת כיום אור חדש וחשוב מאין כמותו, על היחס שבין שתי שיטות החקירה הפסיכולוגיות המרכזיות הנוהגות כיום בעולם המערבי והטכניקות בהן הן משתמשות לחקירת חשודים, ובין התופעה של הודאות שווא.

מחקרים השוואתיים שיטתיים אשר נערכו לאורך העשור האחרון, מצביעים על קשר ישיר בין שיטת החקירה מוכוונת האשם הנוהגת בישראל וטכניקות מרכזיות בהן היא משתמשת, ובין הסיכון להודאת שווא של חף מפשע בשלב החקירה. לעומת זאת, נמצא כי שיטת החקירה המקבילה, "מוכוונת המידע", הנוהגת באנגליה וברבות ממדינות אירופה, מפחיתה את הסיכון להודאות שווא ומגבירה בהתאמה את הסיכוי לקבלת הודאת אמת מהימנה.

ספרות המחקר מצביעה באופן מיוחד על טכניקה של הטעיית הנחקר ביחס לקיומן של ראיות מפלילות כנגדו, רואה בה גורם סיכון מרכזי וראשון במעלה להודאת שווא, ומזהירה באופן מפורש מפני השימוש בה.

מכלול הממצאים והנתונים שנסקרו במאמר, מחייבים, בעינינו, את בתי המשפט לבחון מחדש את הלגיטימציה שניתנה בשיטתנו המשפטית לפרקטיקות חקירתיות המגבירות את הסיכון להודאות שווא, ובראש ובראשונה לפרקטיקה של הטעיית הנחקר ביחס לראיות נגדו. קיומם של ממצאים חד משמעיים המציינים בלב הקונצמוס המדעי, ואשר מצביעים על סיכון חמור ומשמעותי להודאת שווא כתוצאה מהטעיית הנחקר לגבי הראיות נגדו, אם באמצעות הצגת ראיות בדויות ואם באמצעות הצגת מידע שקרי בעל-פה, מחייבים בעינינו את בית המשפט לקבוע "Bright Line Rule" - ולאסור לחלוטין על השימוש בטכניקה, כפי שנעשה במספר מדינות באירופה.

מן הראוי לקבוע כי טכניקה של הטעיית הנחקר באשר למצב הראייתי על סוגיה השונים, מהווה אמצעי פסול - הן נוכח הסיכון הניכר להודאת שווא, והן נוכח הפגיעה הקשה בזכויותיו של החשוד לרבות זכות השתיקה וזכותו להליך הוגן. פסילתה של הודאה שנגבתה כתוצאה משימוש בהטעיית הנחקר יכולה להיעשות במסלול הסטטוטורי, בהתאם לסעיף 12 לפקודת הראיות, או על בסיס הדוקטרינה הפסיקיתית אשר הותוותה בפסק-דין יששכרוב, העוסק בפסילת ראיות שהושגו שלא כדין.

חומרת הממצאים מחייבת בעינינו את המחוקק, כמו גם את גופי החקירה עצמם, לפתוח בתהליך סדור של בחינה והערכה מחדשת של שיטת חקירת חשוד בישראל, אשר ישווה בין יתרונותיהן וחסרונותיהן של שתי השיטות על בסיס הידע המחקרי הקיים לגביהן כיום.

תהליך דומה הוביל מדינות אחרות, ובהן בריטניה, נורבגיה, אוסטרליה וניו זילנד, לבצע רפורמה בטכניקות החקירה הנוהגות בתחומן. מדינות אלו אסרו באופן מפורש על שימוש בטכניקות של הטעייה ביחס לראיות; כמו גם על אלמנטים חקירתיים נוספים, אשר יוצרים סיכון מוגבר להודאת שווא או להפללה של נחקרים חפים מפשע, ועברו להשתמש בשיטות וטכניקות חקירה מוכוונות מידע.¹⁰⁵ יש לקוות כי בחינה מעמיקה שכזאת תיערך גם בישראל ותוביל לרפורמה דומה. עד אז, על גופי החקירה להפסיק, לכל הפחות, את השימוש בטכניקה המסוכנת של הטעיית הנחקר ביחס לראיות נגדו, ולנקוט באופן מידי בצעדים, שימזערו את הסיכון להודאת שווא של נחקר חף מפשע, בעבירה שאותה לא ביצע.

כל צילום כזה. לחצי האחר של קבוצת הנסיינים הוצג צילום וידאו שפוברק על ידי התוכנה - בו הם נצפים, כביכול, גונבים מן הקופה. על פי תוצאות המחקר, בכל אחת משתי קבוצות הנסיינים נרשמו שיעורים דומים, גבוהים מאוד (קרובים ל-93%), של הסכמה לחתום על הודאת שווא ב"גניבה", וזאת ללא הבדל של ממש בין הנסיינים שהוטעו בעל-פה ובין אלו שהוטעו על ידי ראיית הווידאו גופה. הבדל נמצא רק ביחס לשיעורי הפנמת האשמה - בקרב קבוצת הנסיינים שצפתה בסרטון המפוברק נמצאה נטייה גבוהה יותר להפנמת האשמה ולאמונה כי אכן רימו במשחק וגנבו מהקופה.¹⁰⁰ ניסויים נוספים בהם החשיפה להטעייה נעשתה באמצעות מידע כוזב בעל-פה, מדווחים על אפקט דומה של העלאה משמעותית של הסיכון להודאת שווא.¹⁰¹

מכלול הידע המקצועי המדעי העכשווי מלמד, אם כן, כי נחקר אשר הוטעה על ידי חוקריו לחשוב כי נמצאו ראיות, ובפרט ראיות מדעיות, המוכיחות את אשמתו, נמצא בסיכון מוגבר משמעותי להודאת שווא, וזאת בין אם הוטעה בעקבות הצגתה של ראיה מזויפת, ובין אם הוטעה בעקבות שקרים שנאמרו בעל-פה בנוגע לקיומה של ראיה כזו.

מעבר לסיכון החמור והמשמעותי להודאת שווא, טכניקה של הטעיית הנחקר וחותרת באשר למצב הראייתי פוגעת קשות בזכויותיו של הנחקר תחת עקרונות יסוד של ההליך הפלילי. הטעיית החשוד ביחס לראיות נגדו עלולה להוביל לפגיעה משמעותית וחמורה באוטונומיית הרצון ובחופש הבחירה שלו. הטעייה זו מכוונת לגרום לחשוד להעריך על חפותו, וכי שתיקה גם היא חסרת תועלת. כיוון שכך, היא משמשת בכדי לאלץ את החשוד, הלכה למעשה, למסור גרסה; היא פועלת לשבירת כוח רצונו ומקעקעת את יכולת הבחירה שלו, פוגעת ביכולתו לשמור על זכות השתיקה הנתונה לו ומפרה את זכותו להימנע מהפללה עצמית.¹⁰²

הטעייה לגבי ראיות מזינה את הנחקר במידע כוזב ומעוותת באורח קיצוני את המידע העומד לרשותו לצורך קבלת החלטה. היא מבקשת לגרום לו להעריך באופן שגוי את מצבו הנוכחי ואת ההשלכות של צעדיו העתידיים, ומחבלת ביכולתו לקבל החלטות מושכלות על בסיס מידע רלוונטי אמתי. אמצעי חקירתי שמזין חשוד במידע שגוי כדי להוביל אותו לקבל את ההחלטה ה"נכונה" מבחינת החוקרים, ולבחור בהודאה, הינו ביסודו אמצעי חקירה לא הוגן, ולפיכך לא ראוי. יתרה מזאת, נחקר חף מפשע המעומת עם טענות לפיהן נמצאו ראיות מוצקות המוכיחות את אשמתו, ואשר מאמין כי הרשתו אכן בלתי נמנעת, צפוי להיקלע למצוקה נפשית קשה ולחרדה עמוקה מפני הרשעת השווא הצפויה לו. במצב הקשה במיוחד של החקירה "תקוותו היחידה של חשוד חף מפשע טמונה בידיעת חפותו. עימותו עם ראיות מפלילות כביכול נגדו, מנפץ עבורו את שארית התקווה להיחלץ ממצבו".¹⁰³ כפי שמציינת בצדק פרופ' קיטאי-סנג'רו, התנהלות כזו על תוצאותיה הקשות גובלת בהתעללות נפשית של ממש.¹⁰⁴ בשל ההשלכות הקשות של הטעייה על מצבו הנפשי של הנחקר, נראה כי ההטעייה מהווה אמצעי חקירתי הפוגע בכבוד הנחקר ובזכותו לשלמות נפשו, במידה העולה על הנדרש ממטרותיה הלגיטימיות של החקירה.

100. R.A. Nash and K.A. Wade, *Innocent But Proven Guilty: Eliciting Internalized False Confessions Using Doctored-Video Evidence*, 23 APPLIED COGNITIVE PSYCHOLOGY 624 (2009).

101. Individual Differences, לעיל בה"ש 61, שם; False Confessions in the Lab, לעיל בה"ש 61, שם; Taking Responsibility for an Act Not Committed, לעיל בה"ש 61, שם; Sleep Deprivation and False Confessions, לעיל בה"ש 61, שם; The Lie, the Bluff, and False Confessions, לעיל בה"ש 61, שם; Effects of personality, לעיל בה"ש 61, שם; וכן ראו מחקר בנוגע ליצירת זיכרונות כחבים ביחס למעורבות בעבירה - באמצעות טענות כוזבות בעל פה, לעיל בה"ש 71.

102. קיטאי-סנג'רו, לעיל בה"ש 7, בעמ' 351-352.

103. שם, בעמ' 336.

104. שם, שם.

105. Interrogation Methods, 9 בעמ' 9, לעיל בה"ש 5, שם; Bull, R., & Soukara, S., *Four studies of what really happens in police interviews*, 81 in POLICE INTERROGATIONS AND FALSE CONFESSIONS: CURRENT RESEARCH, PRACTICE, AND POLICY RECOMMENDATIONS (G. D. Lassiter & C. A. Meissner Eds., 2010).